

Olimpia Skieterska (UNIwersytet w Białymstoku)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4753-9081>

Cud O Żydówce cierpiącej na raka świętych Kosmy i Damiana: aspekty medyczne¹

DOI:10.25951/4475

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest medycznemu aspektom występującym w cudzie *O Żydówce cierpiącej na raka*, ze *Zbioru Cudów (Miracula)* św. św. Kosmy i Damiana. Podstawą analizy jest lektura tekstu zmierzająca do wskazania terminologicznych zależności między tekstami hagiograficznymi a fachowymi traktatami ukazującymi ówczesną praktykę medyczną. Praca ma za zadanie wykazać, iż cud znany ze *Zbioru Cudów (Miracula)* św. św. Kosmy i Damiana jest jednym z przykładów potwierdzających teorię o wykształceniu medycznym świętych, a zarazem sprawdzić znajomość tekstów medycznych autora/ów zbioru. W dotychczasowych opracowaniach cud ten nigdy nie był łączony z aspektami medycznymi, co prawdopodobnie spowodowane było jego specyficzną strukturą i osadzeniem w tradycji hagiograficznej.

SŁOWA KLUCZOWE: medycyna starożytna, hagiografia, św. św. Kosma i Damian, rak, Żydzi, lekarz, mięso, wieprzowina, magia.

SUMMARY

Medical Aspects of Saints Cosmas and Damian's Miracle *About a Jewish Woman Suffering from Cancer*

The article presents the medical aspects of the miracle *About a Jewish woman suffering from cancer*, from the *Collection of Miracles (Miracula)* of Saints Cosmas and Damian. The main fo-

¹ Publikacja przygotowana dzięki wsparciu Fundacji Lanckorońskich i Fundacji z Brzezia Lanckorońskich (stypendium Rzym 2018).

cus of this work is the analysis of the original text with the aim of indicating the terminological relationship between hagiographic texts and professional medical treatises, which in consequence will show the medical practice of the time. The focal point of this paper is to prove that the miracle known from the *Collection of Miracles (Miracula)* of Saints Cosmas and Damian is one of the examples confirming the theory about the medical education of saints. It also aims to verify Cosmas and Damian's knowledge of medical texts. In previous studies, this miracle has never been associated with medical aspects, which was probably due to its specific structure and embedding in the hagiographic tradition.

KEYWORDS: ancient medicine, hagiography, Saints Cosmas and Damian, cancer, Jews, doctors, meat, pork, magic.

Choć dysponujemy obecnie wieloma świetnymi pracami opisującymi historię rozwoju nauk medycznych w starożytności, to wciąż stosunkowo niewiele jest badań odwołujących się do dzieł hagiograficznych jako podstawy źródłowej. Luka tego typu jest zarówno niedopatrzeniem, jak i okazją do przeprowadzenia ciekawych analiz porównawczych. Należy też w tym miejscu podkreślić, że dysponujemy wieloma publikacjami, które wskazują na potencjał źródeł hagiograficznych w badaniach nad dziejami medycyny średniowiecznej lub nowożytnej², jednak pomysł ten rzadko odnosi się do wcześniejszej epoki, będącej przedmiotem niniejszych rozważań³. Na szczególną uwagę w obrębie tradycji hagiograficznej zasługują zwłaszcza św. św. Kosma i Damian jako uzdrowiciele, którzy według tradycji byli także wykształconymi lekarzami. Dodatkowo, dzięki wyjątkowej popularności ich kultu, dysponujemy wieloma świadectwami wiążącymi ich aktywność ze stanem wiedzy medycznej w późnej starożytności⁴.

Celem niniejszego artykułu jest analiza jednego cudu ze zbioru dokonań Kosmy i Damiana pod kątem medycznym. Podstawą pracy będzie lektura tekstu

² Przykładowe prace to: C. Pilsworth, *Medicine and Hagiography in Italy c. 800–c. 1000*, „Social History of Medicine” 2000, vol. 13, no. 2, s. 253–264, J. Duffin, *Medical Miracles. Doctors, Saints and Healing in the Modern World*, Oxford 2009.

³ Co ciekawe, cuda św. św. Kosmy i Damiana były użyte w pracy odnoszącej się do medycyny bizantyjskiej VI–VII w. W tym wypadku było to jednak uzasadnione, gdyż cuda w niej wymienione pochodziły z późniejszych serii, które datuje się właśnie na ten okres; zob.: H.J. Magoulias, *The Lives of the Saints as Sources of Data for the History of Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Centuries*, „Byzantinische Zeitschrift” 1964, band 57, Heft 1, s. 127–150.

⁴ Wiele z tych świadectw zawarto w internetowej bazie danych „The Cult of The Saints in Late Antiquity” stworzonej w ramach projektu realizowanego przez międzynarodowy zespół przy współpracy Uniwersytetu Oxfordzkiego i Uniwersytetu Warszawskiego. Świadectwa św. św. Kosmy i Damiana zostały zebrane pod sygnaturą: S00385. Strona główna projektu zob.: <http://csla.history.ox.ac.uk/record.php?recid=S00385> (dostęp: 19.06.2021).

zmierzająca do wskazania terminologicznych zależności między tekstami hagiograficznymi a fachowymi traktatami ukazującymi ówczesną praktykę medyczną. Pytania, które nasuwają się przy tej kwestii, to przede wszystkim: „Czy opis analizowanego cudu pomimo swojego religijnego charakteru może być przydatny w badaniach nad historią medycyny?”, „Czy tekst cudu może dostarczyć nam rzetelnych informacji na temat wykształcenia opisywanych w nim świętych?” oraz „Czy na podstawie analizy językowej tekstu jesteśmy w stanie pokazać stan wiedzy autora cudu?”. Na wstępie chciałabym także zaznaczyć, że analiza językowa będzie dotyczyła jedynie terminów medycznych, gdyż uwzględnienie w niej znaczeń symbolicznych i religijnych tego cudu dalece wykracza poza możliwości zwykłego artykułu.

Podstawową kwestią w tym przypadku byłoby zatem przede wszystkim wskazanie zasięgu znajomości tekstów medycznych oraz, co za tym idzie, fachowej terminologii medycznej. Galen, który żył i działał na przełomie II i III w. n.e. napisał liczne ważne pod względem doktrynalnym dzieła, które wraz z korpusem hipokratejskim stanowiły podstawę nauki praktykujących lekarzy przez wiele następujących stuleci. W pracy staram się pokazać, że cud znany ze Zbioru Cudów (Miracula) św. św. Kosmy i Damiana jest jednym z przykładów potwierdzających teorię o wykształceniu medycznym świętych, a zarazem wykaże znajomość tekstów medycznych autora/ów zbioru⁵. W dotychczasowych opracowaniach cud *O Żydówce cierpiącej na raka* nie wzbudził zainteresowania badaczy. Możemy domniemywać, że było to spowodowane jego specyficzną strukturą i silnym osadzeniem w tradycji hagiograficznej⁶.

Warto przy tym odnotować, że spośród pierwszych dziesięciu cudów św. św. Kosmy i Damiana (serii uważanej za jedną z najstarszych) jedynie trzy z nich mają charakter stricte medyczny, to znaczy, że zawierają w sobie informację o konkretnej kuracji, sposobie leczenia lub wykonanej operacji. W cudzie pierwszym mężczyzna cierpiący na puchlinę wodną został wyleczony poprzez wykonanie nacięcia

⁵ W niektórych dziełach hagiograficznych znajdują się bezpośrednie odniesienia do Hipokratesa i Galena, mają one jednak charakter ogólny. Przykładowo w żywocie świętego Atemiusza znajdujemy zdanie: ποῦ τοῖνυν οἱ κομπορρήμονες Ἱπποκράται καὶ Γαληνὸς καὶ ἄλλοι μῦριοι τὸ δοκεῖν ἰατροῖ („Gdzie teraz są bufoni Hipokrates i Galen oraz tysiące innych, którym się wydaje, że są lekarzami”); zob.: *Miracula S. Artemii*, w: *Varia Graeca Sacra*, red. A. Papadopoulos-Keramenus, Petersburg 1909, mir. 24, s. 34. W dalszej części artykułu tłumaczenia na język polski, o ile nie zaznaczono inaczej, są mojego autorstwa.

⁶ Nie wspomniał o nim chociażby wymieniony wcześniej Magoulias, przytaczający cuda o charakterze medycznym w swojej pracy, choć uwzględnił on wiele innych cudów św. św. Kosmy i Damiana; H. J. Magoulias, *The Lives of the Saints*, s. 127–150.

w miejscu dotkniętym chorobą (operacja nastąpiła we śnie i była wykonana mieczem dzierzonym przez świętego). Piąty cud opowiada historię mężczyzny, który miał ropień w żołądku. Podczas nieudanej operacji wykonywanej przez lekarzy święci interweniowali i pomogli w odpowiednim odprowadzeniu „zepsutej krwi” przez jelita chorego. Z kolei w cudzie ósmym kobiecie cierpiącej na bóle w łonie święci przepisali konkretne lekarstwo – napar z sylfionu (λάσσαρον)⁷ zmieszanego z miętą (γλήχωνος). Kuracje stosowane w pozostałych świadectwach w tej serii (w tym także w cudzie *O Żydówce cierpiącej na raka*) zalicza się raczej do cudownych i nadprzyrodzonych⁸. Nawet w przypadkach, kiedy w danym cudzie pojawia się kuracja, to ma ona zazwyczaj drugorzędny charakter, a wyzdrowienie swe źródło będzie miało w modlitwie świętych. Z taką sytuacją mamy do czynienia w analizowanym źródle. W celach porównawczych chciałabym nadmienić, że w serii II (nieco późniejszej, ale związanej historiograficznie z serią pierwszą), na dziesięć opisanych cudów aż sześć z nich miało medyczny charakter i były to głównie interwencje chirurgiczne.

Przed analizą tekstu warto na wstępie krótko przedstawić historię oraz strukturę żywotów i cudów św. św. Kosmy i Damiana. Zbiory te doczekały się osobnego wydania w 1907 r. z komentarzem i wprowadzeniem w języku niemieckim autorstwa Ludwiga Deubnera⁹. Warto odnotować, że do dziś jest to jedyne samodzielne wydanie tej kolekcji świadectw dotyczących świętych. Co więcej, mimo popularności św. św. Kosmy i Damiana dysponujemy tylko jednym tłumaczeniem na język nowożytny (francuski) *Zbioru Cudów*¹⁰.

W swojej analizie wstępnej Deubner opierał się przede wszystkim na dwóch seriach encyklopedycznych *Acta Sanctorum* i *Bibliotheca Hagiographica Graeca* oraz dostępnych w bibliotekach europejskich manuskryptach¹¹. W tradycji hagiograficznej do naszych czasów przetrwały trzy *Żywoty świętych* Kosmy i Damiana (azjatycki, arabski i rzymski) oraz *Zbiór Cudów*. Według Deubnera zachowane cuda należy wiązać z tradycją przedstawioną w tzw. *Żywocie Azjatyckim*, który datuje się

⁷ Słowo λάσσαρον tłumaczy się jako sok/żywicę z sylfionu – rośliny o silnych właściwościach leczniczych. O tej roślinie i jej właściwościach pisał Pliniusz w swojej *Historii naturalnej*; zob.: Plin. Nat. 19.15; Plin. Nat. 22.49.

⁸ Więcej o klasyfikacji poszczególnych cudów świętych Kosmy i Damiana zob.: I. Csepregi, *The Miracles of Saints Cosmas and Damian: Characteristics of Dream Healing*, „Annual of Medieval Studies at CEU” 2002, vol. 8, s. 118–122.

⁹ L. Deubner, *Kosmas und Damian. Texte und Einleitung*, Leipzig–Berlin 1907.

¹⁰ A.J. Festugiere, *Sainte Thecle, Saints Come et Damien, Saint Cyr et Jean (Extraits), Saint Georges*, Paris 1971.

¹¹ L. Deubner, *Kosmas und Damian*, s. 3–83.

na IV w. n.e. Kolekcja cudów podzielona została w wymienionym wydaniu na sześć serii według ich przypuszczalnych autorów. Pierwsza seria zawiera prolog i cuda 1–10, druga cuda 11–20. Owe serie pochodzą najprawdopodobniej od dwóch różnych autorów, jednak zebrał je i opatrzył prologiem anonimowy autor serii drugiej. Trzecia seria zawiera prolog i cuda 21–26. Ta seria została według badaczy skomponowana przez wyleczonego przez świętych pacjenta. Czwarta seria nie ma prologu, co może sugerować, że cuda w niej zawarte (27–32) były częścią większego dzieła. Piąta seria (33–38) według badaczy pochodzi z późniejszego okresu, gdyż cechuje ją rozbudowana retoryka, niewystępująca w reszcie zbioru. Ostatnia seria zebrana została przez diakona Maksimosa i zawiera cuda 39–47. Autor tych ostatnich świadectw jest nieznany, ale wiemy, że musiał żyć na przełomie XIII i XIV w., ponieważ nawiązał on zarówno do św. Symeona Metafrasty (X w.), jak i zdobycia Konstantynopola w 1204 r. Ostatni cud został dodany pod koniec wydania, gdyż nie należy do żadnej z sześciu serii. Dodatkowo jest to cud dokonany przez świętych za ich życia¹². Historycy podkreślają, że najprawdopodobniej trzy pierwsze serie (w tym opisywany tutaj cud z Żydówką) powstały w Konstantynopolu w VI w.¹³

Warto odnotować, że niezależnie od wydania Deubnera dysponujemy także zbiorem cudów Kosmy i Damiana opracowanym przez Ernsta Rupprechta w 1935 r.¹⁴ Tekst pochodzi z manuskryptu odnalezionego w egipskim klasztorze i datuje się go na X–XI w. W wydaniu tym znajduje się trzydzieści osiem cudów, z czego połowa nie ma odpowiedników we wcześniejszych przekazach¹⁵. Wreszcie, najbardziej znany i wielokrotnie przywoływany w literaturze cud O czarnej nodze odnajdujemy w utworze z XIII w. zatytułowanym *Złota legenda* (*Legenda Aurea*) Jakuba da Voragine (Jacopo da Varagine), arcybiskupa Genui¹⁶.

Podstawą naszej analizy jest cud O Żydówce cierpiącej na raka, który w wydaniu Deubnera znalazł się w I serii, czyli jak zostało już wspomniane, datuje się go na IV w. W dalszej części artykułu zamieszczam pierwsze, autorskie tłumaczenie cudu na język polski.

¹² O seriach zawartych w wydaniu Deubnera więcej zob.: A.J. Festugiere, *Sainte Thecle*, s. 85–86.

¹³ P. Booth, *Orthodox and Heretic in The Early Byzantine Cult(s) of Saints Cosmas and Damian*, w: *An Age of Saints? Power, Conflict and Dissent in Early Medieval Christianity*, eds P. Sarris, M. Dal Santo, P. Booth, Leiden 2011, s. 116.

¹⁴ E. Rupprecht, *Cosmae et Damiani, Vita et Miracula*, Berlin 1935.

¹⁵ P. Booth, *Orthodox and Heretic*, s.118.

¹⁶ N.J. Jović, M. Theologou, *The Miracle of The Black Leg: Eastern Neglect of Western Addition to The Hagiography of Saints Cosmas and Damian*, „Acta medico-historica: Adriatica” 2015, vol. 13, no. 2, s. 331.

W celach porównawczych wykorzystywałam w artykule także cztery traktaty medyczne Galena. Wszystkie cytaty z tej grupy źródeł przytaczam w celu zweryfikowania podstawowych pojęć występujących w cudzie¹⁷. Przy tłumaczeniach nieposiadających tekstu greckiego odwołuję się do serii „Claudii Galeni Opera Omnia” w wydaniu Karla Gottloba Kühna¹⁸. Wreszcie, aby wskazać zależność kuracji występującej w cudzie od praktyk magiczno-medycznych z pierwszych wieków naszej ery, posłużyłam się dziełem *Kyranides. O magicznych właściwościach roślin, zwierząt i kamieni*¹⁹.

Tekst grecki i tłumaczenie cudu

περὶ τῆς τὸν καρκίνον ἐχούσης Ἑβραίας²⁰

τούτου τε ὑποχωρήσαντος γυνή τις τῷ ἔθνει Εβραία κατέλαβεν τὸν πανάγιον τῶν ἁγίων τούτου οἶκον, ἐγκρύφιον πάθος ἔχουσα, καὶ δεινῶς ὑπ’ αὐτοῦ βασανιζομένη ἰκέτευεν τοὺς θεράποντας τοῦ Χριστοῦ Κοσμάν καὶ Δαμιανὸν τοῦ τοιοῦτου πάθους τὴν ἴασιν λαβεῖν. οἱ δὲ πρὸς οὐδὲν ἀμελήσαντες καὶ γνόντες τὰ τοῦ ἔλκουσ τῆς γυναικὸς ἐπεκτείνεσθαι, τὴν αἴτησιν αὐτῆς προσδεξάμενοι, τὴν σωτηρίαν ἐδωρήσαντο, οὐ μόνον τὰ τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς θεραπεύσαντες ἔλκη. προστάττουσιν γὰρ ταύτην, Εβραίαν ὡς εἴρηται ὑπάρχουσαν, χρεῶν χοιρέων μεταλαβεῖν. ἡ δὲ πρὸς τὸ δύσκολον τῆς ἐπιταγῆς ἀποκνήσασα καὶ ταύτην θαρρήσασα τοῖς ὑπηρετοῦσιν αὐτῇ ὑπερέθετο τοῦτο πρῶξαι. πάλιν ἐκ δευτέρου ἐπιστάντες αὐτῇ οἱ πάσης ἰατρείας ἀνώτεροι ἅγιοι Κοσμάς καὶ Δαμιανός, ὡς ἐκ θεοῦ ἔχοντες ὡς εἴρηται τὸ δύνασθαι, τῶν αὐτῶν κρεῶν αὐτὴν μεταλαμβάνειν ἐκέλευον. τῆς δὲ δυσχεραίνουσας καὶ βαρνομένης διὰ τὸ ἔθνος τοῦτο ποιῆσαι, ἐκ τρίτου φθάσαντες τὴν κάμνουσαν οἱ ἅγιοι τὸ ἀδύνατον τῆς θεραπείας τοῦ πάθους αὐτῆς προανεφώνουν, εἰ μὴ τὴν κέλευσιν αὐτῶν τὴν διὰ τῆς τοιαύτης βρώσεως τῶν κρεῶν πληρώσειεν. ἥτις λογισαμένη λοιπὸν τὴν ἀνάγκην τοῦ πάθους, καρκίνος γὰρ ἦν ὁ ἐνοχλῶν αὐτὴν ἔσωθεν, θαρρήσασα πάλιν τοῖς προσκαρτεροῦσιν αὐτῇ τὸ τῶν

¹⁷ Zob.: Galen, *Method of Medicine*, vol. 1, 3, transl. I. Johnston, G.H.R. Horsley, Cambridge 2011; tenże, *On the Constitution of the Art of Medicine. The Art of Medicine. A Method of Medicine to Glaucón*, ed., transl. I. Johnston, Cambridge 2016.

¹⁸ Chodzi mi przede wszystkim dwa o traktaty. Pierwszy z nich to: *De tumoribus praeter naturam*; zob.: Galen, *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 7, ed. D.C.G. Kuehn, Lipsiae 1824, s. 705–732; tłumaczenie angielskie: D.G. Lytton, L. M. Resuhr, *Galen on Abnormal Swellings: Γαληνου περι των παρα Φυσιν Ογκων*, „Journal of the History of Medicine and Allied Sciences” 1978, vol. 33, no. 4, s. 536–549. Drugi traktat to: *De symptomatum differentiis* w: Galen, *Claudii Galeni Opera omnia*, s. 41–84. Angielskie tłumaczenie tego traktatu znajdziemy w: Galen, *On Diseases and Symptoms*, transl. I. Johnson, Cambridge 2006, s. 180–202.

¹⁹ *Kyranides. O magicznych właściwościach roślin, zwierząt i kamieni*, tł. E. Żybert, Wrocław 2013.

²⁰ Tekst grecki za: L. Deubner, *Kosmas und Damian*, s. 101–104.

ἅγιον παράγγελμα τὸ τοιοῦτον κρέας ἐνεχθῆναι εἰς βρῶσιν αὐτῆς ἐπέτρεπεν. οἵτινες φαντασίαν, φησίν, καὶ οὐκ ἐπιστάσιαν τῶν ἁγίων λέγοντες εἶναι τὴν τῶν χοιρέων κρεῶν βρῶσιν διεκώλουν τὴν ἀσθενοῦσαν, φάσκοντες μύσος εἶναι τὸ παραφθεῖραι ἔθος νόμου καὶ πατροφῶν παράδοσιν. τῆς δὲ ἐπιμενούσης καὶ ἐπειγούσης αὐτοὺς τὴν κέλευσιν αὐτῆς μᾶλλον δὲ τῶν ἁγίων πληρῶσαι καὶ ἀγαγεῖν αὐτὴ εἰς βρῶσιν τὰ τοιαῦτα κρέα, ὡς ἂν τὰ τοῦ πάθους αὐτῆς ἴασιν λάβοι, οἱ μὲν ὑπερέται τὸ προσταχθὲν ἐπλήρουν, τῆς δὲ ἐπιλαβομένης εἰς τὸ τῶν κρεῶν ἐσθίειν καὶ θεωρησάσης τὸν ἴδιον ἄνδρα ἀθρόον εἰς ἐπίσκεψιν αὐτῆς παραγενόμενον, συντόμως τὰ κρέα ἀπέκρυσεν ὑπὸ τὸν ἑαυτῆς κόλπον εἰς τὸ μὴ καλυθῆναι ὑπ' αὐτοῦ τὴν κέλευσιν τῶν ἁγίων πληρῶσαι. ὡς δὲ ἐχρόνισεν ὁ ταύτης ἄνηρ ἐπισκεπτόμενος αὐτήν, ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις διὰ τῆς τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ προσευχῆς φθάσασα αὐτὸ τὸ πάθος τοῦ καρκίνου τῆς γυναικὸς εἰς τὸ κρέας μεταπηδῆσαι ἐποίησεν καὶ τὴν ἀσθενοῦσαν πάσης τῆς νόσου ἡλευθέρωσεν. μετὰ γὰρ τὸ ἀναχωρῆσαι τὸν αὐτῆς ἄνδρα ἐκβαλοῦσα εἰς τὸ φαγεῖν τὰ κρέα εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ παράδοξον τῶν ἁγίων ἐπ' αὐτῆ γινόμενον θαῦμα. καὶ τὴν ἰδίαν εὐροῦσα ἴασιν προθύμως ἐπὶ τὴν σωτηριώδη τῶν χριστιανῶν ἔδραμεν πίστιν, καὶ ἀξιοθεῖσα τοῦ σωτηριώδους λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας θυγάτηρ τῆς κολυμβήθρας ἀνεδείχθη, κηρύττουσα τὰς τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ εὐεργεσίας, ὡς μὴ μόνον τὰ τοῦ σώματος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς πάθη καθάραντας.

Cud 2: O Żydówce cierpiącej na raka

Kiedy odszedł²¹, do najświętszego domu świętych przyszła kobieta, należąca do społeczności żydowskiej. Miała ona ukrytą dolegliwość, która była źródłem strasznego cierpienia i błagała Kosmę i Damiana, służebników Chrystusa, aby uwolnili ją od niego. Ci zajęli się nią, ale wiedząc, że wrzód będzie stale się powiększał, przyjęli jej modlitwę i udzielili zbawienia, lecząc wrzody nie tylko na jej ciele, lecz także i na duszy. Każą jej, chociaż jak mówiłem jest Żydówką, jeść wieprzowinę. Ponieważ po ogłoszeniu tej kuracji przez służebników Chrystusa, wzdragała się przed tym, co było dla niej bolesne w tym nakazie, odłożyła to na później. Znowu po raz drugi święci Kosma i Damian, mistrzowie wszelkiego uzdrawiania, ponieważ otrzymali oni moc Bożą, jak to zostało powiedziane, nakazali jej zjeść to mięso. Ponieważ jednak ze względu na jej wiarę była bardzo poruszona i ledwie mogła znieść myśl o uczynieniu tego, święci przychodzą po raz trzeci i mówią jej wprost, iż nie mogą jej wyleczyć, jeśli nie zastosuje się do ich nakazu jedzenia tego mięsa. Tak więc, zważywszy na bezlitosną naturę jej choroby – był to rak, który powodował w jej wnętrzu wielki dyskomfort – powtórzyła nakaz świętych swoim lojalnym sługom i nakazała im przyniesienie tego mięsa, aby je mogła zjeść. Oni jej odpowiedzieli „To czysta fantazja, nie odwiedzili cię Święci”, po czym powstrzymywali ją od zjedzenia wieprzowiny, mówiąc, iż będzie to pogwałcenie zwyczajów zawartych w Prawie i tradycji przodków. Gdy ona wciąż nalegała i ponaglała ich, aby wykonali jej rozkaz, lub raczej rozkaz świętych, i przynieśli jej mięso, które mogłaby zjeść, gdyż to wyleczyłoby jej chorobę, słudzy posłuchali. Już miała je zjeść, gdy zobaczyła swego męża, który nagle przyszedł do niej w odwiedziny: natychmiast ukryła mięso na piersiach, aby uniemożliwić mu przeszkodzenie jej w wykonaniu

²¹ Chodziło najprawdopodobniej o starca wspomnianego w poprzednim cudzie, który cierpiał na puchlinę wodną. W tłumaczeniu na język francuski pierwsze zdanie brzmi: „Alors que cet homme s'était retiré”; zob.: A.J. Festugiere, *Sainte Thecle*, s. 100.

zalecenia świętych. Ponieważ wizyta męża przedłużała się, moc Boża dotarła do niej poprzez modlitwy świętych Kosmy i Damiana, i spowodowała przejście raka z kobiety na mięso i tym samym cudownie uwolniła ją od wszystkich osłabiających ją dolegliwości i chorób. Kiedy faktycznie, po odejściu męża, żona wyciągnęła mięso, aby je zjeść, uświadomiła sobie niezwykle cud, jaki uczynili święci. Następnie, uzyskawszy uzdrowienie, z zapalem ruszyła ku zbawiennej wierze chrześcijan, została pobłogosławiona zbawczą kąpielą odrodzenia i okazała się córką godną chrzcielnicy. I głosiła błogosławieństwa świętych Kosmy i Damiana, gdyż wyleczyły one nie tylko dolegliwości jej ciała, ale także i duszy.

Komentarz do tłumaczenia: terminologia i aspekty medyczne

Tekst cudu nie jest długi, ale zawiera wiele ciekawych motywów symbolicznych, charakterystycznych dla tekstu hagiograficznego. Pamiętajmy, że źródło tego typu miało bardzo konkretny cel, a mianowicie wykazanie świętości oraz umocnienie kultu świętego lub świętych na danym terenie. W źródle napotykamy zatem osobę spoza wiary chrześcijańskiej, która zwraca się do świętych w celu uzyskania uzdrowienia. Jej ostateczną próbą/lekarstwem okazuje się spożycie materii zakazanej prawem religijnym. Ponieważ spełnienie tego nakazu było dla chorej bardzo trudną decyzją przez wzgląd na wymogi tradycji oraz presję współwyznawców, święci muszą trzykrotnie (symboliczna liczba) próbować nakłonić ją do spełnienia ich poleceń. Ostatecznie kobieta wybiera „słuszną” drogę i przechodzi próbę, za co otrzymuje łaskę i uzdrowienie zarówno ciała, jak i duszy.

W pierwszym zdaniu cudu pada stwierdzenie, że kobieta „miała w sobie ukrytą dolegliwość” (ἐγκρύφιον πάθος ἔχουσα). Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na słowo πάθος, które wielokrotnie pojawia się w tekście w związku z dolegliwościami kobiety. Jest to jeden z bardziej problematycznych terminów medycznych w opisanym tu cudzie. Tradycyjnie słowo to tłumaczy się jako „cierpienie”²². Samo wyrażenie miało wiele zastosowań w grece także poza kontekstem filozoficznym czy medycznym i najczęściej rozumiano je jako „coś, co kogoś spotyka” lub „coś, co przydarza się komuś”. Termin ten występuje zarówno u Platona (do którego wielokrotnie odnosił się w swojej pracy Galen²³), Arystotelesa, jak rów-

²² Inne tłumaczenia słownikowe to: doznanie, wrażenie, kłopot, utrapienie, nieszczęśliwy wypadek, zdarzenie, doświadczenie, porażka, pokuta, śmierć, stan chorobowy, uczucie, wzruszenie, afekt, namiętność; zob. *Słownik grecko-polski*, red. O. Jurewicz, Warszawa 2000, s. 706.

²³ Przykładowo w traktacie *On Diseases and Symptoms* Galena znajduje się fragment (VII.43K-44K): ἡ νόσος δὲ τὸ ἐναντίον τῆ ὑγείας διαφέρει δ' ἀμφοῖν τὸ πάθος τε καὶ πάθημα

niez w tekstach stoickich. W tych ostatnich πάθος jest zazwyczaj rozumiane jako „skargi duszy”²⁴.

Galen zajmował się terminem πάθος jako pojęciem medycznym w dwóch traktatach: *O zróżnicowaniu symptomów* (*De symptomatum differentiis*) oraz *O metodach leczenia* (*De methodo medendi*). W pierwszych zdaniach traktatu *O zróżnicowaniu symptomów* Galen wyjaśnił, że każdy stan ciała, który odbiega od normalnego, jest chorobą (νόσος), przyczyną choroby (αἰτία) lub symptomem (σύμπτωμα). Przy czym ten ostatni termin był przez Greków mylony z interesującym nas słowem „dolegliwość” (πάθος)²⁵. Ponieważ jednak w świadomości ówczesnych powstawało dużo nieścisłości w tej materii, Galen postanowił zdefiniować wszystkie terminy, wskazując na cechy odróżniające je od siebie. Choć ciężko jest zaproponować jedną definicję tego wyrażenia, warto odnotować, że πάθος według Galena nie jest ani chorobą, ani schorzeniem, a głównym czynnikiem determinującym różnicę między tymi terminami jest aktywność opisywanych przezeń zdarzeń. Kiedy dolegliwości odczuwane przez pacjenta przestają postępować i stają się stałą zmianą naturalnego stanu zdrowia, wtedy możemy mówić o chorobie/schorzeniu (νόσος)²⁶. Co więcej, Galen odróżnił także dolegliwość (πάθος) od symptomu (σύμπτωμα), choć są przypadki – jak np. dreszcze – które mogą być zarówno jednym, jak i drugim. W tym miejscu najważniejszy jest związek z naturalnym stanem rzeczy, gdyż symptom zachodzi wtedy, kiedy zmiana jest przeciw naturze, a πάθος może być czynnikiem zarówno naturalnym, jak i nienaturalnym (jak przy stanie chorobowym)²⁷. Ponieważ jednak różnice między tymi pojęciami są bardzo subtelne, wielokrotnie w swoich tekstach Galen zarzucał innym autorom nieprawidłowe użycie terminu πάθος²⁸. Co ciekawe, w cudzie Kosmy i Damiana słowo πάθος odnosi się właśnie do dolegliwości, która wciąż się rozwija, o czym świadczy ten fragment: „Ci zajęli się nią, ale wiedząc, że wrzód będzie stale się powiększał...”. Autor źródła wskazał zatem na wciąż aktywny czynnik – wrzód (ἔλκη) – który

προσαγορευό μενον, ὥσπερ δὴ καὶ Πλάτων αὐτὸς διοριζόμενος ἔλεγε („Choroba jest przeciwieństwem zdrowia. To, co nazywamy pathos lub pathema, różni się od obu, tak jak sam Platon rozróżniał je, kiedy powiedział...”).

²⁴ Galen, *Psychological Writings*, ed. P.N. Singer, transl. V. Nutton, D. Davis, P.N. Singer, Cambridge 2013, s. 209.

²⁵ Galen, *On Diseases and Symptoms*, VII.42K-43K.

²⁶ Tamże, VII.44K.

²⁷ Tamże, VII.51K-52K.

²⁸ Czasem w tekście traktatu Galen odnosił się do konkretnych osób – Olimpikosa i szkół medycznych; zob. Galen, *Method of Medicine*, I. 67K.

miał się powiększać, czyli był czynnikiem zarówno aktywnym, jak i przeciwnym naturze.

Słowo ἔλκος można tłumaczyć zarówno jako „jątrzącą się ranę”, jak i „wrzód”. W traktacie *O metodach leczenia* znajdujemy fragment, w którym ἔλκη Galen określił jako πάθος²⁹. W tym samym traktacie pojawiły się także rozważania nad naturą wrzodów i nad sposobami ich leczenia³⁰. Termin ἔλκος jest dość popularny i często pojawia się w opisach cudownych ozdrowień.

W tekście interesującego nas cudu pojawia się także inne, dużo rzadsze słowo καρκίνοϛ³¹, które w terminologii medycznej utożsamiamy z konkretną jednostką chorobową – rakiem. Autor cudu nie musiał podawać nazwy choroby, gdyż prawdopodobnie na potrzeby opowieści wystarczyłoby jedynie wyżej wymienione πάθος i ἔλκη. Postanowił jednak, na co warto zwrócić uwagę, dokładnie wskazać przyczynę cierpienia kobiety. Galen, który wielokrotnie w swoich traktatach odnosił się do tej choroby, za przyczynę raka (καρκίνοϛ) podawał czarną żółć, która w poważniejszych przypadkach miała objawiać się owrzodzeniem. Owrzodzenia rakowe charakteryzowały się ciemniejszą barwą, co odróżniało je od innych obrzęków, i były zimne w dotyku. Co ważniejsze, według Galena, humor powodujący obrzęki rakowe miał mniejszą zdolność do przenoszenia się z naczyń krwionośnych na inne tkanki z powodu swojej lepkości³².

Proponowanym przez Galena sposobem leczenia tej dolegliwości było najpierw pozbycie się humoru z ciała za pomocą specjalnych lekarstw, przykładowo przez kaniankę macierzankową wymieszaną z mlekiem lub melikratonem (czyli sfermentowanym miodem z wodą)³³, podanych po uprzednim oczyszczeniu ciała. Jeżeli ta kuracja nie byłaby skuteczna, należało według Galena usunąć raka (καρκίνοϛ) chirurgicznie. Wtedy też należało wyciąć całą zaatakowaną powierzchnię i pozwolić ciemnej krwi swobodnie spływać, przytrzymując równocześnie niezaatakowane żyły. Powstałą ranę po zabiegu należało opatrzyć w sposób naturalny³⁴.

Warto odnotować, że Galen w traktacie *O metodach leczenia do Glaukosa*, stwierdził, iż guzy rakowe występują we wszystkich częściach ciała, ale najczę-

²⁹ Galen, *Method of Medicine*, X.707K: δέδεικται μὲν οὖν ἤδη καὶ πρόσθεν ἐπὶ τῆς τῶν ἐλκῶν ἰάσεως ἢ αἰτία τῆς ἀγνοίας τῶν καθ' ἕκαστον πάθος οἰκείων σκοπῶν („Pokazałem już wcześniej, w stosunku do leczenia ran/wrzodów, przyczynę nieznanymi poszczególnych wskaźników w stosunku do każdej dolegliwości”).

³⁰ Zob.: tamże, III.168K-169K.

³¹ Nazwa choroby, o czym wspominał Galen (tamże, II.83K), pochodzi od zwierzęcia – raka.

³² Zob.: D.G. Lytton, L. M. Resuhr, *Galen on Abnormal Swellings*, VII.720K.

³³ Galen, *Method of Medicine*, XIV.977K.

³⁴ Tamże, XIV.979K.

ściej w piersiach kobiet, które nie oczyszczają się już naturalnie poprzez menstruację³⁵. Jest to o tyle ciekawe, gdyż w cudzie Kosmy i Damiana nie ma dokładnego określenia, która część ciała kobiety została zaatakowana. W pierwszym zdaniu mamy informację, że przysłała ona do domu świętych z ἐγκρῦφιον πάθος, czyli „ukrytą dolegliwością”, co może sugerować umiejscowienie wrzodu w niewidocznym lub nawet wstydliwym miejscu. Co ważniejsze, w kulminacyjnym momencie cudu, kiedy kobieta jest gotowa zjeść przyniesiony jej kawałek mięsa, lecz wizyta męża przerywa jej tę czynność, chowa go ona na τὸν ἑαυτῆς κόλπον. Wyrażenie to w tłumaczeniu może oznaczać „łono”, „piersi” lub „fałdę ubrania stworzoną przez luźny ubiór”³⁶. Gdyby zatem przyjąć, że kobieta położyła sobie ów kawałek mięsa na piersi, większego sensu nabiera także następny fragment: φθάσασα αὐτὸ τὸ πάθος τοῦ καρκίνου τῆς γυναικὸς εἰς τὸ κρέας („spowodowała przejście raka z kobiety na mięso”). Z tego wynikałoby, że mięso przejęło chorobę z dotkniętego przezeń miejsca, a zatem kobieta cierpiała właśnie na raka piersi.

Zastanówmy się teraz nad rolą i wykorzystaniem w leczeniu mięsa, innego ciała lub obiektu, na który można w sposób magiczny przenieść schorzenie. Potwierdzenia cudownych przeniesień choroby z człowieka na zwierzę lub przedmiot na próżno byłoby szukać w traktatach medycznych. Pewne podpowieździ w tej materii znajdujemy dopiero w obszarze ludowych zaleceń magicznych, np. w traktacie *Kyranides*, który zawiera opisy medyczno-magicznych właściwości roślin, zwierząt i kamieni. Jest to kompilacja dzieł anonimowych autorów, najprawdopodobniej z II w. Obecnie traktat składa się z sześciu ksiąg. W II księdze zawarto magiczno-medyczne właściwości czterdziestu siedmiu zwierząt. Każdy opis przedstawia naturę danego gatunku, potem szczegółowo ukazuje zastosowanie różnych części danego zwierzęcia w zależności od tego, jakie ma ono właściwości lecznicze/ochronne. W kontekście tej pracy, a w szczególności przenoszenia chorób na inne ciała, ciekawy jest zwłaszcza opis szczenięcia (*kyon mikros*): „Jeśli będzie spał z kimś bardzo osłabionym, kto od długiego czasu jest złożony chorobą, leżąc mu na piersi (kobiecie, mężczyźnie lub dziecku) we wspólnym łóżku, szczenię zginie, natomiast chronicznie chory podniesie się z boleści”³⁷.

W polskim tłumaczeniu *Kyranides* tłumaczka umieściła w aneksie teksty pochodzące z manuskryptu, które nie zostały umieszczone w tekście głównym

³⁵ Galen, *On the Constitution of the Art of Medicine. The Art of Medicine. A Method of Medicine to Glaucón*, II.139K.

³⁶ We francuskim tłumaczeniu cudu (A.J. Festugiere, *Sainte Thecle*, s. 101) ten fragment oddany jest następująco: „aussi tóttelle cache la viande dans son sein”.

³⁷ *Kyranides*, 2.20, s. 105.

opartym na wydaniu Kaimakisa. Znajduje się tam kolejny interesujący fragment o szczenięciu (*kyon neogenetos*):

Szczenięta psów są niemalą pomocą w chorobach, zwłaszcza gdy chodzi o kondycję organów wewnętrznych. Przyłożone do ust lub piersi i trzymane przy nich wyciągają chorobę. Dokonuje się wtedy rzecz niezwykła: jeśli bowiem ktoś rozetnie potem szczenię i obejrzy jego wnętrze, znajdzie w nim zniszczony i rozszarpany ten organ, na który cierpiał chory. Szczenię należy pochować w ziemi³⁸.

Szczenięta miały zatem, wedle traktatu *Kyranides*, specjalną zdolność przejmowania na siebie chorób organów wewnętrznych ludzi. Mięso wieprzowe wymienione w cudzie św. św. Kosmy i Damiana pierwotnie nie miało takich magicznych właściwości, jednak wzmocnione Boską mocą i modlitwą najwyraźniej przejęło na siebie raka kobiety. W tym miejscu warto także wspomnieć, że charakterystyczne jest również to, iż kobiecie nakazano spożyć mięso ze świni. Oczywiście jest to w głównej mierze związane z tym, że w religii judaistycznej (ale także w innych kręgach kulturowych³⁹) mięso wieprzowe jest uważane za nieczyste. Ponieważ zakaz spożywania świń zawarty jest w Torze⁴⁰, próba, na którą wystawili chorą kobietę święci, miała wyjątkowe znaczenie religijne. Spróbujmy jednak zostawić na boku wyjaśnienie religijne i przyjrzeć się temu, jakie właściwości magiczno-medyczne mogła mieć świnia według zbioru *Kyranides*. W tej postaci jest to próba zastanowienia się, czy użycie wieprzowiny w opowieści związane było wyłącznie ze sferą religijną. Otóż wedle *Kyranides*:

Jej płuco [świni domowej (choiros hemeros)] leczy otarcia stóp. Mocz wieprza ma silne działanie przeczyszczające [...] Leczy też trąd, niegojące się rany, ropnie i łupież, sprawia ponadto, że znika zaognienie i opuchlizna z nóg osób cierpiących na zastrzał stopy.

Żółć i smalec ze świni, zmieszane z olejkim migdałowym i wdroplone do ucha, powstrzymują jego ból. Mózg zapiekany z miodem, rozarty dokładnie i wtarty w skórę, wysusza krosty. A nałożony po zmieszanu z najdelikatniejszą mąką łagodzi podagrę. Sadło z knura, rozmieszane z olejkim różanym, leczy czyraki, które bolą nocą, oraz ropnie. Z kolei wątroba knura, wysuszona, starta i wypita w winie, leczy ukąszenia jadowitych gadów⁴¹.

³⁸ Tamże, 2.25, s. 187.

³⁹ W *Dziejach* Herodota (4.63.1) zawarta jest wzmianka, że Scytowie nie zwykli hodować świń oraz, co ważniejsze, że nie składali ich bogom w ofierze. Według jednej z interpretacji może to oznaczać, że wieprzowina nie była uważana za godną ofiarę.

⁴⁰ W księdze Powtórzonego Prawa (14,8) zapisano, że wieprz jest zwierzęciem nieczystym i nie należy spożywać jego mięsa ani dotykać jego padliny.

⁴¹ Zob.: *Kyranides*, 2.44, s. 121.

W naszym wypadku najbardziej interesujące są właściwości św. Kosmy i Damiana w leczeniu ropni i niegojących się ran (ἔλκος). Jeśli zestawimy te motywy zaczerpnięte z ludowych zaleceń magiczno-medycznych, to dostrzeżemy, że są one zgodne z wyobrażeniami dotyczącymi medycznej roli świni/wieprzowiny w analizowanym źródle hagiograficznym.

Kiedy w opisywanym cudzie modlitwy św. św. Kosmy i Damiana uzdrowiły kobietę, padło sformułowanie ἀσθενοῦσαν πάσης τῆς νόσου ἢ λευθέρωσεν („uwolniła ją od wszystkich osłabiających ją dolegliwości i chorób”), warto zwrócić uwagę na słowa πάσης i wspomniane wcześniej νόσου. Użycie obu terminów w jednym zdaniu może oznaczać, że kobieta miała w sobie więcej chorób, których nie opisano.

Wróćmy teraz do głównej (hipotetycznej) dolegliwości kobiety z naszego źródła. W całym zbiorze cudów Kosmy i Damiana występuje jeszcze jeden przykład, który odnosi się do guza piersi. W cudzie 28 pewna kobieta cierpiała z powodu twardego wrzodu piersi. Ponieważ jej stan się pogarszał, lekarz zalecił jej, tak samo jak czynił to Galen w swoim traktacie, operację. Ta, wierząc, że operacja skończy się jej śmiercią, udała się do przybytku św. św. Kosmy i Damiana, szukając tam schronienia. Kiedy to zrobiła, święci ukazali się jej lekarzowi we śnie, mówiąc mu dokładnie, w jaki sposób powinien ją wyleczyć. Po pierwsze wskazali na miejsce, w którym powinien sporządzić na jej ciele nacięcie, a także poradzili mu w kwestii zalecanych medykamentów. Kiedy lekarz obudził się ze snu, udał się według przekazu niezwłocznie do kościoła, gdzie przebywała kobieta. Po dotarciu okazało się, że się spóźnił, a kobietę zoperowali już sami święci, dokładnie w taki sam sposób, jaki opisali mu we śnie. Lekarzowi pozostało jedynie nałożenie na ranę specjalnego leku (nieokreślonego w źródle), gdyż kobieta została uzdrowiona⁴².

Pierwsze, co możemy zauważyć w tym przykładzie, to zupełna zmiana struktury cudu. Od początku wiemy co dolega kobiecie – twarde guz w piersi (γυνὴ δὲ τις ἐξ ἐπιρρείας κακοῦ δαίμονος ἔλκος τι δεινὸν καὶ λίθου δίχην ἀπεσκληρὸς κατὰ τοῦ μασθοῦ φύσσασα καὶ εἰς τὸ χεῖρον φερομένη καὶ μηδεμίαν παραμυθίαν εὐρεῖν δυναμένη⁴³) – wiemy też, jaki jest właściwy sposób leczenia zaproponowany przez lekarza – operacja (χειρουργία) i lek (φαρμάκιος). Co ciekawe, w tekście cudu jedynym określeniem sugerującym, że kobieta cierpiała na nowotwór, jest wspomniany już termin ἔλκος (wrzód, guz, jątrząca się rana). Różnica w obu przekazach wynika przede wszystkim z tego, że zostały one napisane przez różnych autorów w różnych okresach (cud 28 pochodzi z serii IV, prawdopodob-

⁴² O cudzie tym pisał m.in. H.J. Magoulias, *The Lives of the Saints*, s. 140–141.

⁴³ L. Deubner, *Kosmas und Damian*, s. 171–172.

nie późniejszej). Po porównaniu obu tekstów możemy dojść do wniosku, że choć w cudzie z Żydówką nie ma opisu dokładnego procesu leczenia ani dokładnych symptomów, tak jak w przypadku cudu 28, to odpowiednie zastosowanie tych kilku terminów medycznych daje nam porównywalną liczbę informacji o medycznym wykształceniu autora/ów. Co więcej, gdyby przyjąć, że oba przypadki dotyczą tej samej jednostki chorobowej, można by się zastanowić, skąd wzięła się różnica w sposobie leczenia. Jedną z możliwych hipotez jest to, że w czasach, kiedy powstała pierwsza seria cudów świętych Kosmy i Damiana, granica między zabiegami magicznymi a zaleceniami medycznymi była mniej widoczna w codziennej praktyce lekarzy. Inną możliwością jest religijny charakter źródła, gdyż patrząc na pierwsze dziesięć cudów, w odróżnieniu do innych serii, można zaobserwować ich bardziej metafizyczną naturę.

Wreszcie na koniec warto zwrócić uwagę, że w cudzie Kosma i Damian określili zostali jako „święci biegli w lecznictwie” (ἐπιστάντες αὐτῆσι πάσης ἰατρείας), nie zaś w uzdrawianiu (ἄκεσις/παιήσιος). Możemy się zastanawiać, czy nie było to celowe działanie mające na celu podkreślenie tego, że Kosma i Damian byli z wykształcenia lekarzami (ἱατροί). To z kolei lepiej tłumaczyłoby obecność (lub potrzebę dodania) terminologii medycznej w świadectwach ich cudownej działalności.

Podsumowując niniejsze rozważania, chciałabym zwrócić uwagę na cztery kwestie. Pierwsza z nich odnosi się do poziomu wykształcenia autora opisywanego źródła. Prawidłowe użycie terminów medycznych w kontekście opisywanego cudu może zdecydowanie wskazywać na znajomość prac medycznych, w szczególności traktatów Galena, które należały do kanonu wykształcenia lekarzy w późnym antyku. Co więcej, po przebadaniu zależności między tekstami hagiograficznymi a fachowymi traktatami ukazującymi ówczesną praktykę medyczną możemy zauważyć, że autor rozumiał różnice między dolegliwościami (πάση) a chorobami (νόσση), choć jak wskazał Galen, błędy w ich rozróżnieniu popełniali nawet wykształceni lekarze. Te niuanse i zależności terminologiczne widoczne są dopiero po dogłębnej analizie językowej, którą warto byłoby w przyszłości zastosować także w stosunku do innych dzieł hagiograficznych. Dodatkowo wspomniane motywy magiczne, przenoszenie choroby na inne materie i wykorzystanie mięsa wieprzowego sugerują silną inspirację ludowymi traktatami medyczno-magicznymi.

W tym kontekście możemy zastanowić się także, czy tekst cudu dostarcza nam informacji na temat wiedzy i wyobrażeń ówczesnych na temat medycznego wykształcenia św. św. Kosmy i Damiana. W odpowiedzi na to pytanie odniosę się do użycia przez autora źródła słowa ἰατρεία w kontekście uzdrawiania. Zastoso-

wanie tego terminu wskazuje, w jaki sposób ci święci byli postrzegani w tradycji hagiograficznej VI w. – jako nie tylko „święci uzdrowiciele”, lecz przede wszystkim jako „święci lekarze”⁴⁴.

Kolejna kwestia to rola terminologii medycznej w opisie cudu. Jak widać, nawet cud, w którym nie opisano dokładnie procesu leczenia oraz brak w nim bezpośrednich wzmianek dotyczących aktywności lekarzy, może zawierać w sobie istotne aspekty medyczne. Cud O Żydówce cierpiącej na raka, który dotąd był postrzegany wyłącznie w kategoriach analizy zjawisk religijnych, dostarcza informacji o dualizmie stosowanym w antycznej praktyce lekarskiej, gdyż łączy w sobie wiedzę pochodzącą z traktatów medycznych z ludowymi zabiegami magicznymi. Jest to o tyle ciekawe, gdyż tradycyjnie medycyna chrześcijańska niechętnie odnosiła się w tym okresie do zdobyczy naukowych pogaństwa, bazując bardziej na wartości modlitwy i opieki Bożej.

Na koniec chciałabym wyrazić nadzieję, że niniejszy artykuł stanie się punktem wyjścia do następnych badań naukowych. Szczególnie wartościowe byłoby przeprowadzenie takiej samej analizy w stosunku do innych cudów św. św. Kosmy i Damiana.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

- Aigrain R., *L'hagiographie, ses sources, ses méthodes, son histoire*, Paris 1953.
- Booth P., *Orthodox and Heretic in The Early Byzantine Cult(S) of Saints Cosmas and Damian*, w: *An Age of Saints? Power, Conflict and Dissent in Early Medieval Christianity*, eds P. Sarris, M. Dal Santo, P. Booth, Lejda 2011.
- Boyer R., *An Attempt to Define the Typology of Medieval Hagiography*, w: *Hagiography and Literature*, ed. H. Bekker-Nielsen, Odense 1981.
- Csepregi I., *The Miracles of Saints Cosmas and Damian: Characteristics of Dream Healing*, „Annual of Medieval Studies at CEU” 2002, vol. 8.
- Delehaye H., *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'Antiquité*, Bruxelles 1927.
- Deubner L., *Kosmas und Damian Texte und Einleitung*, Leipzig–Berlin 1907.
- Duffin J., *Medical Miracles. Doctors, Saints and Healing in the Modern World*, Oxford 2009.
- Festugiere A.J., *Sainte Thecle, Saints Come et Damien, Saint Cyr et Jean (Extraits)*, Saint Georges, Paris 1971.
- Galen, *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 7, ed. D.C.G. Kuehn, Lipsiae 1824.

⁴⁴ Wzmiankę o medycznym wykształceniu św. św. Kosmy i Damiana znajdujemy także m.in. w tekście *Żywotu azjatyckiego*; zob.: tamże, s. 87–88.

- Galen, *Method of Medicine*, vol. 1, ed., transl. I. Johnston, G.H.R. Horsley, Cambridge 2011.
- Galen, *Method of Medicine*, vol. 3, ed., transl. I. Johnston, G.H.R. Horsley, Cambridge 2011.
- Galen, *On Diseases and Symptoms*, transl. I. Johnson, Cambridge 2006.
- Galen, *On the Constitution of the Art of Medicine. The Art of Medicine. A Method of Medicine to Glaucou*, ed., transl. I. Johnston, Cambridge 2016.
- Galen. *Psychological Writings*, ed. P.N. Singer, transl. V. Nutton, D. Davis, P.N. Singer, Cambridge 2013.
- Herodot, *Dzieje*, tł. S. Hammer, Warszawa 2020.
- <http://cls.history.ox.ac.uk/record.php?recid=S00385>.
- Jović N.J., Theologou M., *The Miracle of The Black Leg: Eastern Neglect of Western Addition to The Hagiography of Saints Cosmas and Damian*, „Acta medico-historica: Adriatica” 2015, vol. 13.
- Kyranides. *O magicznych właściwościach roślin, zwierząt i kamieni*, tł. E. Żybert, Wrocław 2013.
- Lytton D.G., Resuhr L.M., *Galen on Abnormal Swellings: Γαληνου περι των παρα Φουσιν Ογκων*, „Journal of the History of Medicine and Allied Sciences” 1978, vol. 33, no. 4.
- Magoulias H.J., *The Lives of the Saints as Sources of Data for the History of Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Centuries*, „Byzantinische Zeitschrift” 1964, band 57, Heft 1.
- Miracula S. Artemii*, w: *Varia graeca sacra*, red. A. Papadopoulos-Keramenus, Sankt-Petersburg 1909.
- Pilsworth C., *Medicine and Hagiography in Italy c. 800–c. 1000*, „Social History of Medicine” 2000, vol. 13, no. 2.
- Rupprecht E., *Cosmae et Damiani, Vita et Miracula*, Berlin 1935.
- Słownik grecko-polski*, red. O. Jurewicz, Warszawa 2000.

O autorce:

Olimpia Skieterska – doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu w Białymstoku.

Kierunki badawcze: medycyna antyczna, historia intelektualna świata grecko-rzymskiego, kultura i religijność antyku, antropologia historyczna.

e-mail: olimpias99@gmail.com.